

ПОЛОВИ РАЗЛИЧИЯ И ВЛИЯНИЕ НА ЛИЧНОСТНИТЕ ХАРАКТЕРИСТИКИ ВЪРХУ СЕБЕОЦЕНКАТА В ЮНОШЕСКА ВЪЗРАСТ¹

Сезгин БЕКИР, Ергюл ТАИР

Институт за изследване на населението и човека

Департамент Психология

Българска академия на науките

БЪЛГАРИЯ, гр. София 1113, ул. „Акад. Георги Бончев“, бл. 6

sezgin1974@abv.bg; ergyul_tair@yahoo.com

Резюме: Настоящата статия представя резултати от изследване на влиянието на егo състоянията, житейските позиции и образованието на родителите върху себеоценката на момичета и момчета в юношеска възраст. Извадката включва 339 юноши на възраст от 13 до 15 години. Резултатите представят значими различия в егo състоянията и себеоценката на изследваните юноши. Конкретно, при момчетата водещо е егo състоянието *Обгрижващ Родител*, а при момчетата доминира егo състоянието *Естествено Дете*, докато житейската позиция „Аз съм добър, другите също“ е водеща и при двата пола. Влияние върху себеоценката на момчетата оказват характеристики като *загриженост, отзивчивост, зависимост, съобразителност и адаптивност*, докато при момчетата по-силен ефект имат характеристики като *критичност, сърежователност, надценяване на собствените възможности, енергичност и импулсивност*. Себеоценката на изследваните момичета и момчета е по-скоро средна, като по-високото образование на бащата определя и по-високата себеоценка на юношите. Резултатите представят, че егo състоянията *Обгрижващ Родител* и *Адаптирано Дете*, наред с образованието на бащата имат по-силен ефект върху себеоценката на момчетата. За себеоценката на момчетата по-значим ефект имат житейските позиции „Аз съм добър, а другите не са“ и „Аз не съм добър, другите също не са“, наред с образованието на бащата. Установеното влияние на различни личностни характеристики върху себеоценката на момчетата и момчетата и значението на образованието на бащата могат да бъдат от полза при реализиране на програми за личностно развитие и придобиване на социални умения от юношите.

Ключови думи: себеоценка; юношество; пол; егo състояния; житейски позиции.

¹ Тази статия е подкрепена от Министерство на образованието и науката на Република България чрез Национална програма „Млади учени и постдокторанти“, одобрена с Решение на Министерски съвет № 577 от 17 август 2018 г.

Статията се цитира по следния начин:

Бекир, С., Таир, Е. (2020). Полови различия и влияние на личностните характеристики върху себе-оценката в юношеска възраст. *Психологични изследвания*, Том 23, Кн. 2, 2020, 180-202. ISSN 0205-0617 (Print); ISSN 2367-9174 (Online).

© С. Бекир, Е. Таир, 2020

Приноси на авторите в статията:

Сезгин Бекир – Въведение, Теоретични предпоставки, обработка на данните и графичното им представяне, Резултати и обсъждане, Изводи и заключение, Използвана литература.

Ергюл Таир – Резюме, Теоретични предпоставки, Методология, Резултати и обсъждане, Изводи и заключение.

Статията е постъпила през юни 2020

Приета за публикуване през юли 2020

Публикувана онлайн през септември 2020

Авторите са прочели и одобрили окончателния вариант на ръкописа.

GENDER DIFFERENCES AND PERSONALITY EFFECTS ON ADOLESCENT SELF-ESTEEM²

Sezgin BEKIR, Ergyul TAIR

*Institute for Population and Human Studies
Department of Psychology
Bulgarian Academy of Sciences*

BULGARIA, Sofia 1113, Akad. G. Bonchev St, bl. 6

sezgin1974@abv.bg, ergyul_tair@yahoo.com

Abstract: *The article presents a research results of the influence of ego states, life positions and parental education on the self-esteem of adolescent girls and boys. The sample includes 339 adolescents from 13 to 15 years. The results present significant differences in the ego states and self-esteem of the adolescents. In particular, the Nurturing Parent ego state is leading among girls, and the Natural Child ego state dominates among boys, while the life position „I am OK, you are OK“ is leading among both genders. Girl's self-esteem is influenced by characteristics such as concern, responsiveness, dependence, resourcefulness and adaptability, while by boys have a stronger effect characteristics such as critical thinking, competitiveness, overestimation of their own abilities, energy and impulsiveness. The self-esteem of the girls and boys involved in the study is rather average, as the higher education of the father determines the higher self-esteem of the adolescents. The results indicate that the Nurturing Parent and Adapted Child ego states, along with the fathers education, have a stronger effect on girl's self-esteem. For the boy's self-esteem, the life positions „I'm OK, you are not OK“ and „I'm not OK, you are not OK“ have more significant effect, along with the father's education. The established influence of different characteristics on the self-esteem of girls and boys and the importance of the father's education can be useful in the implementation of programs for personal development and acquisition of social skills by adolescents.*

Keywords: self-esteem; adolescence; gender; ego state; life positions.

The article can be cited as follows:

Bekir, S., Tair, E. (2020). Polovi razlichiya i vliyanie na lichnostnite kharakteristiki varkhu sebeotsenkata v yunosheska vazrast. [Gender differences and personality effects on adolescent self-esteem]. *Psychological Research*, Volume 23, Number 2, 2020, 180-202. ISSN 0205-0617 (Print); ISSN 2367-9174 (Online). (in Bulgarian).

² This work was supported by the Bulgarian Ministry of Education and Science under the National Research Programme “Young scientists and postdoctoral students” approved by DCM # 577 / 17.08.2018.

© S. Bekir, E. Tair, 2020

Contribution:

Sezgin Bekir – Introduction, Theoretical background, Data processing and graphics, Results & Discussion, Conclusions, References.

Ergyul Tair – Abstract, Theoretical background, Methodology, Results & Discussion, Conclusions.

Submitted – June 2020

Revised – July 2020

Published – September 2020

The authors have read and approved the final manuscript.

ВЪВЕДЕНИЕ

Юношеството е преходен период, свързан с биофизиологични изменения и динамика в психичното и социалното функциониране на личността. Младият човек преживява физиологични промени, наред с промените в психичното си развитие и в междуличностните си взаимоотношения (Bolognini, Plancherel, Bettschart & Halfon, 1996). Именно през този период, в който се формира цялостния „Аз-образ“, юношата започва да обръща все повече внимание на себе си. При този преход от детството към зрелостта се развиват по-абстрактни представи за собствената личност, осъществяват се оценки в общ и специфичен план относно академични постижения, спортни успехи, външен вид, социални отношения и т.н. (Harter 1998; Masten et al., 1995). Сравнянето с резките промени в тялото, сексуалните интереси, формирането на нови взаимоотношения и планирането на професионалното развитие се определят в значителна степен от пола, личностните характеристики и социалната среда (Soto, 2016; Perry & Pauletti, 2011). Редица изследвания свидетелстват за наличие на полови различия в равнището на самооценката, като момчетата имат по-висока самооценка в сравнение с момичетата в юношеска възраст (Bleidorn et al., 2016; Quatman, 2001; Raymore, Godbey & Crawford, 1994). Формирането на стабилна и позитивна самооценка е очакван резултат от развитието в тази възраст (Khanlou, 2004). Общата самооценка, въпреки различните възрастови етапи, като цяло е стабилна и дори леко се повишава през юношеството (Harter, 2015; Trzesniewski et al., 2003; Harter 1998). Самооценката определя адаптацията към социалната среда, психичното здраве и благополучието на личността (напр. Baumeister et al., 2003; Bolognini et al., 1996; McGee & Williams, 2000). Редица индивидуални и личностни характеристики оказват влияние върху равнището на самооценката и адаптацията към средата (напр. Soto & Tackett, 2015; Силгиджиян-Георгиева, 1998).

СЕБЕОЦЕНКА, ВЗАИМООТНОШЕНИЯ И ЛИЧНОСТНИ ХАРАКТЕРИСТИКИ В ЮНОШЕСКА ВЪЗРАСТ

В научната литература понятията Аз-образ, самооценка и себеоценка често се използват като взаимнозаменяеми конструкти, имащи един и същи смисъл (Дилова, 2008). В настоящата работа се използва термина себеоценка като по-приложим за целите и методите на изследването. Самооценката е конструкт, който се отнася до това в каква степен хората оценяват себе си като способни и ценни. Тя се формира чрез имплицитен когнитивен процес, който анализира и обобщава оценките, които индивидът развива по отношение на себе си (Дилова, 2008; Greenberg, 2008; Trzesniewski, Donnellan, and Robins, 2003). Розенберг определя самооценката като еднодименсионален конструкт, изразяващ обобщената позитивна или негативна оценка на представата за собствената личност (Rosenberg, Schooler, Schoenbach & Rosenberg, 1995). Проучванията показват, че по-високата самооценка е предпоставка за по-добри социални и междуличностни отношения, по-добри стратегии за справяне и адаптация към средата (Orth, Robins & Roberts, 2008; Baumeister et al., 2003; Deluoach, Bracken, Bracken & Schicke, 1992). В същото време, по-ниската самооценка е предпоставка за широк спектър от негативни преживявания и рискови поведения, като самота, социална тревожност, отчуждение, негативна нагласа към собственото тяло, депресия, самоубийства и т.н. (Божинова, Александрова-Караманова, 2013; Trzesniewski et al, 2006; Baumeister et al., 2003; Калчев, 1996; Bolognini, Plancherel, Bettschart, & Halfon, 1996;). Установените връзки между равнището на самооценка, психичното здраве и благополучието, наред с различията в самооценката на момичетата и момчетата, определят продължаващия изследователски интерес към темата.

Налице са множество изследвания, проследяващи половите различия в самооценката на юношите, като резултатите не винаги са консистентни. Редица изследова-

тели установяват, че момчетата имат по високо равнище на самооценка от момичетата (напр. Quatman, 2001; Bolognini, Plancherel, Bettschart & Halfon, 1996), докато други не откриват значими различия (напр. Дилова, Папазова и Коралов, 2017; Greene & Wheatley, 1992). Като цяло, изследванията свидетелстват за по-ниската самооценка на момичетата в юношеска възраст (Bleidorn et al. 2015; Bachman et al., 2011; Twenge & Campbell, 2001; Kling, Hyde, Showers & Buswell, 1999). Обясненията за тези различия се търсят по посока на промените, свързани с диференциране на половите роли през пубертета, личностните характеристики и влиянието на социалната и културната среда (Bleidorn et al., 2016; Agam et al., 2015; Trzesniewski & Robins, 2003).

Освен за формиране на нагласа относно собствената ценност, самооценката има важна роля и в развитието на междуличностните отношения на младите хора (Barker, 2009). Взаимоотношенията с родителите и качеството на връзките в семейството, като част от социалните взаимодействия, са важни фактори за развитието на самооценката и чувството за собствена ценност на детето (Stamatov, 2000; Harter, 2015). Изследванията показват, че взаимоотношенията с родителите и степента на тяхното образование са значими предиктори на самооценката, мотивацията, потребността от постижения и стремежа към академичен успех на подрастващите (Lee et al., 2015; Wilson, 2012; Jodl et al., 2001). Проучванията свидетелстват за наличие на позитивна връзка между образованието на родителите и самооценката при ученици от 6-8 клас, за по-високия училищен успех, ангажираността в извънкласни дейности и удовлетвореността от себе си (напр. Şahin, Barut & Ersanli, 2013; Schmidt, 2003). Можем да обобщим, че самооценката е сред значимите фактори в юношеството, определящи личностното развитие, качеството на взаимоотношенията и успешната адаптация към средата.

Поведението и способността за приспособяване към промените в средата до голяма степен се определят от личностни

те характеристики на юношите (Силгиджиян-Георгиева, 1998). Изследванията представят доказателства за относителната стабилност и йерархичната организация на личностните черти при юношите и възрастните, въпреки че са налице известни различия в зависимост от индивидуалното развитие (Soto & Tackett, 2015). В настоящата работа за изследване на личностните характеристики на юношите се използват конструктите его състояния и житейски позиции. Его състоянията в теорията на транзакционния анализ се определят чрез кохерентна система от мисли, чувства и поведение в различни ситуации (Берн, 1992). Структурата на личността се представя чрез три его състояния, означени като Родител, Възрастен и Дете (Berne, 1957). Его състоянието Родител включва набор от ценности, норми и правила. Его състоянието Възрастен се характеризира предимно с логично и конструктивно мислене, анализ на реалността и оценка на възможните решения. Его състоянието Дете предполага импулсивност, емоционалност, експресивност, ирационално поведение и егоцентрични нагласи.

Видимите проявления на его състоянията в междуличностните взаимоотношения се описват чрез т.нар. функционален модел (Loffredo, Harrington, Munoz & Knowles, 2004; Dusay, 1972). За целите на изследването се използва модел с пет функционални его състояния - Нормативен Родител, Обгрижващ Родител, Възрастен, Адаптирано Дете и Естествено Дете (Нау, 1996). Его състоянието Нормативен Родител описва поведение, свързано със спазване на общоприетите правила, забраните и поставянето на граници във взаимоотношенията с другите. Обгрижващият Родител се свързва с подкрепящото и емпатичното поведение. Его състоянието Възрастен включва логично и рационално мислене, наред със способността за разбиране на личните преживявания и външния свят. Адаптираното Дете представя поведение, съобразено със социалните норми и изискванията на другите. Естественото Дете изразява свободно своите потребности,

проявява спонтанност, автентичност, емоционалност и стремеж към преживяване на удоволствия.

Житейската позиция е друг основен конструкт за описание на личностните характеристики в транзакционния анализ и обхваща едновременно нагласите към себе си и другите, т.е. „отношението на човека към целия свят и към всички хора, които го обграждат“ (Берн, 1992: 205). Житейската позиция като функция на личността е пряко свързана с нейната собствена самооценка и начина, по който възприема другите и света в процеса на социалното взаимодействие. Положителните и отрицателните нагласи към себе си и другите се оценяват чрез четири житейски позиции (Брекар и Окс, 2015). Първата позиция „Аз съм добър, другите също“ е най-конструктивната позиция и се характеризира с наличие на добре изградена представа за собствения Аз-образ, себеприемане и приемане на другите. Втората позиция „Аз съм добър, а другите не са“ изразява отношение на превъзходство над другите и демонстриране на собствената важност. „Аз не съм добър, а другите са“ е третата позиция, която се характеризира с чувството на непълноценност и трудна адаптация към социалната среда. Накрая, „Аз не съм добър, другите също не са“ е позицията, която изразява изградената негативната представа за себе си и за другите. Житейските позиции са динамични характеристики и могат да се променят в зависимост от ситуацията. Нещо повече, начина, по който младият човек оценява себе си и другите в конкретна ситуация, също може да се променя в зависимост от житейската позиция. Редица фактори оказват влияние върху житейските позиции, като например социалните умения, интелектуалните и професионалните способности, емоционалната осъзнатост, външния вид, сексуалната привлекателност, чувството за хумор, ситуацията и др. (Брекар и Окс, 2015).

Взаимоотношенията с другите, чувството за сигурност и увереност в себе си са от изключителна важност за нормалното развитие на юношата (Levin, 1982). В

достъпната ни научна литература са налице единични изследвания, представящи значими връзки между самооценката, емоционалността и житейските позиции при момичета и момчета в юношеска възраст. Резултати от наше изследване при лица на възраст от 25 до 65 години показват, че водещи (с най-високи средни стойности) и при двата пола са емоционалността (Обгрижващ Родител и Възрастен, както и житейската позиция „Аз съм добър, другите също“ (Бекир и Таир, 2018, Бекир, 2019). Установяват се статистически значими различия в зависимост от пола при емоционалността Нормативен родител, Обгрижващ родител и Адаптирано дете и липса на различия при емоционалността Възрастен и Естествено дете. Водещо при мъжете е емоционалността Нормативен родител, което означава, че те се възприемат като по-стриктни и строги при определяне на правилата и налагане на ред в сравнение с жените. В същото време, при жените водещи са емоционалността Обгрижващ родител и Адаптирано Дете, което може да се обясни с характерната социална роля на жената да се грижи, помага, насърчава, съобразява с изискванията на другите. Резултатите от посоченото изследване свидетелстват за наличие на значими полови различия и в житейските позиции. Водещата житейска позиция при мъжете е „Аз съм добър, а другите не са“, която може да се обясни с характерните за този пол по-голяма самоувереност и вяра в собствените възможности, подценяване на другите или ситуацията, критичност и нетърпимост към допускането на грешки. Житейската позиция „Аз съм добър, другите - също“ е по-силно изразена при жените, което предполага, че се оценяват като креативни, любящи, проявяващи конструктивна критика, емоционални и насочени към ефективна междуличностна комуникация.

Изследване на връзките между функционалните емоционални и личностните черти от модела на „големите пет“ установява значими положителни корелации между емоционалността Адаптирано Дете

и съзнателност, Естественото Дете и екстраверсия. Установяват се и отрицателни връзки между его състоянието Нормативен Родител и доброжелателност, Адаптирано Дете и емоционална стабилност, Естествено Дете и доброжелателност (Ciucur, 2013). Според резултати от проучвания с млади хора на възраст между 14 и 35 г., личностните черти съзнателност, отвореност към нов опит, емоционална стабилност и екстраверсия са позитивно свързани със самооценката (Troncone et al., 2014; Amirazodi & Amirazodi, 2011; Mlacic & Milas, 2007; Cheng & Furnham, 2003). С други думи, наличието на характеристики като отзивчивост, целенасоченост, дисциплинираност, енергичност, откритост към нови идеи и общителност повишават самооценката, докато емоционалната лабилност или тревожност, уязвимост, липса на увереност и др. съдействат за нейното понижаване. Резултатите от проучванията свидетелстват за значими положителни корелации на самооценката с его състоянията Естествено Дете и Възрастен, както и негативна корелация между самооценката и его състоянието Адаптирано Дете (Kaygusuz & Ozpolat, 2015; Bak-Sosnowska et al., 2014). Следователно, характеристики като общителност, ентузиазираност, енергичност, креативност и организираност повишават самооценката, докато предпазливостта, липсата на увереност, безпокойството и зависимостта съдействат за нейното понижаване. Личностните характеристики се различават в зависимост от пола, като чертите съзнателност, доброжелателност, отвореност към нов опит и невротизъм са по-изразени при момичетата, отколкото при момчетата в ранна юношеска възраст (Soto, 2016). Тези резултати свидетелстват, че момичетата вероятно в по-голяма степен изразяват черти като любознателност, креативност, дисциплинираност, отзивчивост, емпатия, несигурност и променливо настроение в сравнение с момчетата. В същото време, момчетата и момичетата в еднаква степен проявяват стремеж към установяване на социални контакти, общуване и емоционални взаимоотношения, т.е.

липсват значими полови различия в чертата екстраверсия.

Въпреки ограничения брой изследвания може да се обобщи, че его състоянията, житейските позиции и образованието на родителите могат да се разглеждат като значими фактори, оказващи въздействие върху самооценката и взаимоотношенията на момичетата и момчетата в юношеска възраст. Его състоянията и житейските позиции се формират в ранното детство (от раждането до приблизително седемгодишна възраст) и определят социалните взаимоотношения на личността (Levin, 2015). Съответно, може да се очаква его състоянията и житейските позиции, като стабилни личностни характеристики в юношеска възраст, да оказват значимо влияние върху самооценката на момичетата и момчетата. Провеждането на нови проучвания в тази насока ще допринесе за разширяване на емпиричните резултати и познание относно влиянието на индивидуалните и личностните характеристики върху самооценката и взаимоотношенията в юношеска възраст.

ЦЕЛ, ЗАДАЧИ И ХИПОТЕЗИ НА ИЗСЛЕДВАНЕТО

Целта на настоящата работа е да изследва влиянието на его състоянията, житейските позиции и образованието на родителите върху самооценката на момичета и момчета в юношеска възраст.

За осъществяване целта на изследването се поставят следните **задачи**:

- 1) Извеждане на водещите его състояния, житейските позиции и равнището на самооценка при изследваните момичета и момчета.
- 2) Установяване на различията в его състоянията, житейските позиции и самооценката при момичета и момчета в юношеска възраст.
- 3) Установяване влиянието на его състоянията, житейските позиции и образованието на родителите върху самооценката на момичетата и момчетата в юношеска възраст.

ХИПОТЕЗИ НА ИЗСЛЕДВАНЕТО

Общата хипотеза на изследването предполага значим ефект на его състоянията, житейските позиции и образованието на родителите върху самооценката на момичетата и момчетата в юношеска възраст.

Въз основа на теоретичните предпоставки и наличните емпирични резултати извеждаме следните конкретни очаквания:

- 1) Доминиране на его състоянията Обгрижващ Родител и Възрастен, наред с житейската позиция „Аз съм добър, другите - също“ и при двата пола. Очакваме средно равнище на самооценката при момичетата и момчетата.
- 2) Значими полови различия в его състоянията и житейските позиции, като очакваме его състоянията Обгрижващ Родител и Адаптирано Дете да са по-изразени при момичетата, а его състоянията Нормативен родител и Естествено Дете да са по-изразени при момчетата. Житейската позиция „Аз съм добър, другите - също“ да е по-изразена при момичетата, а позицията „Аз съм добър, другите не са“ да е по-изразена при момчетата.
- 3) Значими полови различия в самооценката, като очакваме по-високо равнище на самооценка при момчетата в сравнение с момичетата.
- 4) Очакваме его състоянието Обгрижващ родител да е значим предиктор на самооценката при момичетата, а его състоянието Нормативен Родител при момчетата. Допускаме, че житейската позиция „Аз съм добър, другите - също“ да бъде значим предиктор на самооценката при момичетата, а позицията „Аз съм добър, а другите не са“ да е значим предиктор при момчетата. Очакваме също образованието на родителите да е значим предиктор на самооценката при момичетата и момчетата.

МЕТОДИКА НА ИЗСЛЕДВАНЕТО

Изследвани лица. Изследването е проведено в периода юни - ноември 2019 г. в градовете Кърджали, Разград и Търговище. Из-

следвани са 339 юноши на възраст от 13 до 15 години, като преобладават 14 годишните (55,4%). Извадката е небалансирана по пол, като преобладават момчетата (58,3%). Разпределението по признак образование на родителите е неравномерно, като с начално и основно образование са 34,5% от майките и 31,9% от бащите. Със средно образование са 39,6% от майките и 50,6% от бащите, докато с висше образование са 25,9 % от майките и 17,5 % от бащите на изследваните ученици.

Инструментарий на изследването

- 1) Самооценъчен въпросник за изследване на петте функционални его състояния, адаптиран за български условия (за подр. виж Бекир и Таир, 2018). Методиката съдържа 25 твърдения, които се оценяват с помощта на 5-степенна Ликертова скала – от 1 „Изобщо не е вярно за мен“ до 5 „Напълно е вярно за мен“. Коефициентът за надеждност на въпросника, измерен чрез алфа на Кронбах е на стойност 0,82, което свидетелства за много добра вътрешна съгласуваност на айтемите.
- 2) Оригинален авторски самооценъчен въпросник за изследване на житейските позиции (за подр. виж Бекир и Таир, 2018). Състои се от 24 израза, представляващи прилагателни или деепричастия, описващи конкретни личностни характеристики. Всеки един израз се оценява по 5 степенна Ликертова скала от 1 „Изобщо не е вярно за мен“ до 5 „Напълно вярно за мен“. Коефициентът за надеждност на въпросника, измерен чрез алфа на Кронбах, е на стойност 0,66 и представя приемлива за целите на изследването вътрешна съгласуваност на айтемите.
- 3) Въпросник за самооценка на Розенберг, стандартизиран и адаптиран за български условия (за подр. виж Дилова и колектив, 2017). Самооценъчният въпросник включва 10 твърдения, които се оценяват с помощта на 4-степенна Ликертова скала – от 1 „Изобщо не съм съгласен“ до 4 „Напълно съм съгласен“.

Коефициентът за надеждност на скалата, измерен чрез алфа на Кронбах в настоящото изследване е 0,67 и свидетелства за напълно приемлива за целите на изследването вътрешна съгласуваност на айтемите.

РЕЗУЛТАТИ И ОБСЪЖДАНЕ

Следвайки задачите и хипотезите на изследването на първо място ще представим резултатите от описателната статистика за изследваните променливи. От резултатите, представени в табл. 1 се вижда, че най-изразено при момчетата е его състоянието Обгрижващ Родител, следвано от его състоянието Естествено Дете и Възрастен. По-слабо са изразени его състоянията Адаптирано Дете и Нормативен Родител. Житейската позиция „Аз съм добър, другите - също“ е доминираща при момчетата, следвана от „Аз не съм добър, а другите са“. По-слабо са изразени позициите „Аз съм добър, а другите не са“ и „Аз не съм добър, другите също не са“.

Получените резултати свидетелстват за средно равнище на самооценката (резултат от 23 до 34 точки за настоящето изследва-

не) при изследваните момичета. Резултатите за момчетата показват, че най-изразено е его състоянието Естествено Дете, следвано от его състоянията Обгрижващ Родител и Възрастен. По-слабо изразени са его състоянията Адаптирано Дете и Нормативен Родител. Житейската позиция „Аз съм добър, другите - също“ отново е доминираща и при момчетата, следвана от „Аз не съм добър, а другите са“. По-слабо са изразени позициите „Аз съм добър, а другите не са“ и „Аз не съм добър, другите също не са“. Получените резултати свидетелстват за средни равнища на самооценката (резултат от 23 до 34 точки за настоящето изследване) и при момчетата.

Резултатите потвърждават частично издигнатата първа хипотеза за доминиране на его състоянията Обгрижващ Родител и Възрастен, наред с житейската позиция „Аз съм добър, другите - също“ и при двата пола. Потвърждава се хипотезата за средно равнище на самооценката в юношеска възраст. Резултатите свидетелстват, че изследваните момичета и момчета изразяват общи характеристики като привързаност, дружелюбност, адаптивност, способност за взимане на решения и отдаденост на

ТАБЛИЦА 1

Описателна статистика за его състоянията, житейските позиции и самооценката (N=331)

TABLE 1

DESCRIPTIVE STATISTICS FOR EGO STATES, LIFE POSITIONS, AND SELF-ESTEEM (N=331)

Променливи	Момичета (N=138)				Момчета (N=193)			
	Min	Max	Mean	SD	Min	Max	Mean	SD
Нормативен Родител	5,00	24,00	13,72	4,19	5,00	25,00	14,15	4,33
Обгрижващ Родител	7,00	25,00	19,77	3,55	5,00	25,00	17,86	3,65
Възрастен	5,00	25,00	17,86	3,82	9,00	25,00	17,82	3,69
Адаптирано Дете	5,00	25,00	15,46	4,23	6,00	25,00	14,84	3,77
Естествено Дете	7,00	25,00	18,53	3,28	10,00	25,00	18,91	3,33
„Аз съм добър, другите - също“	14,00	30,00	23,78	3,50	12,00	30,00	22,48	3,62
„Аз не съм добър, а другите са“	6,00	26,00	17,26	3,95	7,00	28,00	16,26	3,50
„Аз съм добър, а другите не са“	6,00	30,00	14,80	4,17	6,00	26,00	14,55	4,01
„Аз не съм добър, другите също не са“	6,00	29,00	14,29	4,50	6,00	28,00	13,18	4,54
Себеоценка	16,00	39,00	27,76	4,75	10,00	39,00	29,54	4,88

другите. Също така те са склонни да проявяват по-изразена импулсивност, любопитство, спонтанност и склонност към рисково поведение. По-ниските резултати за его състоянията Адаптирано Дете и Нормативен Родител предполагат, че изследваните момичета и момчета проявяват стремеж към независимост, съпричастност и самоувереност, не са осъдителни и критични спрямо другите, не налагат собственото си мнение. Водещата роля на житейската позиция „Аз съм добър, другите също“ и при двата пола свидетелства, че юношите в ранна възраст описват себе си като автономни, асертивни, общителни и демонстриращи равнопоставеност във взаимоотношенията си с другите, себеприемащи и приемащи другите такива, каквито са. Относително по-слабо са оценени житейските позиции „Аз съм добър, а другите не са“, „Аз не съм добър, а другите са“ и „Аз не съм добър, другите също не са“, което ни дава основание да предположим, че изследваните момичета и момчета по-слабо проявяват поведение, свързано с липса на вяра в собствените възможности, самоподценяване и срамежливост („Аз не съм добър, а другите са“), арогантност, авторитаризъм, морализаторстване („Аз съм добър, а другите не са“) и безнадеждност, отчаяние и апатия („Аз не съм добър, другите също не са“).

Резултатите от настоящото изследване са съпоставими с резултатите от изследвания с възрастни в български контекст (напр. Бекир и Таир, 2018) и ни дават основание да предположим, че его състоянията и житейските позиции са формирани в юношеска възраст и могат да се приемат като стабилни личностни характеристики, определящи поведението и социалните взаимоотношения. Доминирането на его състоянието Обгрижващ Родител при жените и момчетата в българските изследвания свидетелства за ранно формиране и стабилност на характеристики като грижовност, топлота, емпатия и откритост, присъщи на половата социална роля на жената (Нешев, 2014). Водещата роля на его състоянието Естествено Дете при мом-

четата предполага наличие на по-изразен стремеж към съревнование, екстремни преживявания и удовлетворяване на собствените потребности. Установеното различие в доминиращите его състояния при мъжете (Нормативен родител) (Бекир и Таир, 2017) и момчетата (Естествено Дете) в настоящето изследване ни дава основание да предположим, че при момчетата формирането на характеристиките, присъщи на полова социална роля на мъжа като критичност, налагане на правилата, строгост и доминантност, настъпва в по-късна юношеска възраст. Доминирането и по-силната изразеност на житейската позиция „Аз съм добър, другите също са“ и при двата пола подкрепя допускането на редица автори, че това е базисната позиция на личността, формирана през ранното детство, която е свързана със себеутвърждаващата оценка за себе си и социалните взаимоотношения (Tudor, 2016; Steiner, 2012; Берн, 1992). Получените резултати за средно равнище на самооценка при изследваните момичета и момчета са съпоставими с резултатите от други изследвания с юноши (Дилова и колектив, 2017; Силгиджиян-Георгиева, 1998), които представят позитивно отношение към себе си, стремеж към равнопоставеност във взаимоотношенията и удовлетвореност от постигнатите успехи и при двата пола в юношеска възраст.

В табл. 2 са представени резултатите от проверката на хипотезата за полови различия в изследваните променливи чрез t-тест за независими извадки (independent-samples t-test). Липсват значими полови различия в его състоянията на изследваните юноши, с изключение на его състоянието Обгрижващ Родител, което е по-характерно за момчетата в сравнение с момчетата. Налице са полови различия при три от житейските позиции: „Аз съм добър, другите - също“, „Аз не съм добър, а другите са“ и „Аз не съм добър, другите също не са“, които са по-изразени при момчетата. Установяват се значими полови различия и в самооценката, като момчетата имат по-високи резултати в сравнение с момчетата.

ТАБЛИЦА 2
Полови различия в его състояния, житейски позиции и самооценката

TABLE 2
GENDER DIFFERENCES IN EGO STATES, LIFE POSITIONS, AND SELF-ESTEEM

Променливи	Пол	N	M	SD	t-test	p
Нормативен Родител	Момче	193	14,15	4,33	,883	,378
	Момиче	138	13,72	4,19		
Обгризващ Родител	Момче	193	17,86	3,66	-4,738	,000
	Момиче	138	19,77	3,55		
Възрастен	Момче	193	17,82	3,69	-,087	,930
	Момиче	138	17,86	3,82		
Адаптирано Дете	Момче	193	14,84	3,77	-1,413	,159
	Момиче	138	15,46	4,23		
Естествено Дете	Момче	193	18,91	3,33	,570	,300
	Момиче	138	18,53	3,28		
„Аз съм добър, другите - също“	Момче	178	22,48	3,62	-3,115	,002
	Момиче	126	23,78	3,50		
„Аз не съм добър, а другите са“	Момче	177	16,26	3,50	-2,327	,021
	Момиче	129	17,26	3,95		
„Аз съм добър, а другите не са“	Момче	178	14,55	4,01	-,521	,603
	Момиче	128	14,80	4,17		
„Аз не съм добър, другите също не са“	Момче	179	13,18	4,54	-2,125	,034
	Момиче	129	14,29	4,50		
Самооценка	Момче	191	29,54	4,88	3,295	,001
	Момиче	138	27,76	4,75		

Получените резултати за половите различия в изследваните характеристики при момчетата и момичетата потвърждават частично втората хипотеза на изследването. Липсата на значими полови различия в четири от петте функционални его състояния показва, че момичетата и момчетата в ранна юношеска възраст се оценяват относително сходно по отношение на своите личностни характеристики. Доминирането на его състоянието Обгризващ Родител при момичетата предполага, че в тази възраст при тях характеристиките като загриженост, отдаденост към потребностите на другите, съпричастност и емпатия са по-силно изразени в сравнение с момчетата.

Наличието на различия при три от четирите житейски позиции, които са по-изразени при момичетата, свидетелства, че те в сравнение с момчетата те са по-фокусирани върху взаимоотношенията, общуването и социалните връзки. Нещо повече, момичетата са по-склонни към проява на поведение, свързано с равнопоставеност на взаимоотношенията, асертивност, толерантност, приемане на собствените недостатъци, интровертност и неувереност в сравнение с изследваните момчета.

Установеното по-високо равнище на самооценка при момчетата в сравнение с момичетата потвърждава третата ни хипотеза, като резултатите са съпоставими с

тези от други изследвания с юноши (напр. Bleidorn et. al., 2016; Ганева, 2010; Khanlou, 2004; Quatman, 2001). По-ниската самооценка на момчетата свидетелства за по-ниската склоност към позитивни оценки за собствената ценност. Вероятно засилването на половото развитие през пубертета, както и различните очаквания към момчетата и момчетата в процеса на социализация, оказват влияние и водят до различни равнища на обща самооценка при момчетата и момчетата. По-високата самооценка на момчетата в юношеска възраст може да се дължи на по-силно изразения стремеж към постижения при тях. Обикновено, при момчетата е по-силно изразено желанието за автономност и независимост, докато при момчетата по-ценно се оказва желанието

да развият удовлетворяващи социални взаимоотношения (Дилова, 2008). По-ниската самооценка на момчетата може да се обясни и с настъпващите промени в тялото, към които те са по-чувствителни в сравнение с момчетата (Божинова и Александрова-Караманова, 2013; Clay et al., 2005).

Установените значими полови различия в основните изследвания променливи ни дават основание да анализираме съвместното влияние на образованието на родителите, ето състоянията и житейските позиции върху самооценката на момчетата и момчетата поотделно. Предиктивната роля на променливите се провери чрез стъпков регресионен анализ, проведен на три етапа, резултатите от който са изложени в табл. 3. Представените резултати показват,

Таблица 3

РЕЗУЛТАТИ ОТ ЙЕРАРХИЧЕН РЕГРЕСИОНЕН АНАЛИЗ ЗА ПРЕДИКТИВНАТА РОЛЯ НА ЕГО СЪСТОЯНИЯ, ЖИТЕЙСКИ ПОЗИЦИИ И ОБРАЗОВАНИЕ НА РОДИТЕЛИТЕ ВЪРХУ СЕБЕОЦЕНКАТА В ЗАВИСИМОСТ ОТ ПОЛА

TABLE 3

HIERARCHICAL REGRESSION ANALYSIS RESULTS FOR PREDICTIVE ROLE OF EGO STATES, LIFE POSITIONS AND EDUCATION OF PARENTS ON ADOLESCENT SELF-ESTEEM DEPENDING ON GENDER

Променливи	Момичета (N = 124)			Момчета (N = 173)		
	Стъпка 1	Стъпка 2	Стъпка 3	Стъпка 1	Стъпка 2	Стъпка 3
Образование на майката	-.241	-.191	-.106	.093	.077	.057
Образование на бащата	.339**	.419**	.298**	.159	.151	.219*
Нормативен родител		.053	.062		.080	.094
Обгризващ родител		-.302**	-.432***		-.104	-.072
Възрастен		.198*	.117		.256**	.138
Адаптирано дете		.248**	.265**		-.252**	-.192**
Естествено дете		.101	.067		.298***	.194**
„Аз съм добър, другите - също“			.243 *			.087
„Аз не съм добър, а другите са“			-.018			-.157*
„Аз съм добър, а другите не са“			.191*			.253**
„Аз не съм добър, другите също не са“			-.211*			-.375***
R ²	0.05	0.22	0.33	0.05	0.23	0.40
R ² Change		0.17	0.11		0.18	0.17
F	3.156**	4.606***	5,101***	4.935**	7.134***	9,603***
Df	2	7	11	2	7	11

Представен е стандартизиран регресионен коефициент (β) *** $p \leq 0.001$, ** $p \leq 0.01$, * $p \leq 0.05$

че изследваните променливи съвместно обясняват 33% от вариациите в самооценката на момичетата и 40% от вариациите в самооценката на момчетата. В първия етап бе проследено влиянието на образованието на родителите върху самооценката, като самостоятелният им ефект е слаб и обясня 5% от вариациите в самооценката на юношите. Значимо умерено влияние има образованието на бащата ($\beta=.34$; $p=.01$) и то само при момичетата. Липсва статистически значимо влияние на образованието на майката върху самооценката и при двата пола.

На втори етап в анализа бяха добавени ето състоянията, които самостоятелно обясняват 17% от вариациите ($R^2 \text{ Change}=.17$) в самооценката на момичетата и 18% от вариациите ($R^2 \text{ Change}=.18$) в самооценката на момчетата. Очаквано, ето състоянията като базисни личностни характеристики имат по-значим ефект върху самооценката, отколкото образованието на родителите. Запазва се влиянието на образованието на бащата отново само при момичетата, като позитивния му ефект върху самооценката значително се повишава ($\beta=.42$; $p=.002$). Слабо позитивно влияние върху самооценката на момичетата оказват ето състоянията Адаптирано Дете ($\beta=.25$; $p=.01$) и Възрастен ($\beta=.20$; $p=.05$), докато ето състоянието Обгрижващ Родител ($\beta= -.30$; $p=.002$) има умерено негативно влияние върху самооценката на момичетата. При момчетата умерено позитивно влияние върху самооценката оказват ето състоянията Естествено Дете ($\beta=.30$; $p=.000$) и Възрастен ($\beta=.26$; $p=.003$), докато ето състоянието Адаптирано Дете ($\beta= -.25$; $p=.004$) има слабо негативно влияние.

При третия етап в анализа бяха добавени и житейските позиции, които самостоятелно обясняват 11% от вариациите ($R^2 \text{ Change}=.11$) при момичетата и 17% от вариациите ($R^2 \text{ Change}=.17$) при момчетата. При момичетата предиктивната сила на образованието на бащата ($\beta=.30$; $p=.002$) върху самооценката в сравнение с втори етап намалява. Слабо позитивно влияние върху самооценката на момичетата оказва

ето състоянието Адаптирано Дете ($\beta=.27$; $p=.009$) и умерено негативно влияние има ето състоянието Обгрижващ Родител ($\beta= -.43$; $p=.000$). Слабо позитивно влияние върху самооценката на момичетата имат житейските позиции „Аз съм добър, другите – също“ ($\beta=.24$; $p=.021$) и „Аз съм добър, а другите не са“ ($\beta=.19$; $p=.042$), докато позицията „Аз не съм добър, другите също не са“ ($\beta= -.21$; $p=.029$) има слаб отрицателен ефект. Според получените резултати в настоящето изследване, ето състоянията Нормативен Родител, Възрастен и Естествено Дете, житейската позиция „Аз не съм добър, а другите са“, както и образованието на майката, нямат значим ефект върху самооценката на момичетата.

При момчетата образованието на бащата ($\beta=.22$; $p=.018$) оказва слаб положителен ефект върху самооценката в третия етап от регресионния анализ. Слабо позитивно влияние върху самооценката оказва ето състоянието Естествено Дете ($\beta=.19$; $p=.012$), докато ето състоянието Адаптирано Дете ($\beta= -.19$; $p=.014$) има слаб негативен ефект. Слабо позитивно влияние има житейската позиция „Аз съм добър, а другите не са“ ($\beta=.25$; $p=.002$). Житейската позиция „Аз не съм добър, другите също не са“ ($\beta= -.38$; $p=.000$) има умерен негативен ефект, а позицията „Аз не съм добър, а другите са“ ($\beta= -.16$; $p=.018$) има слаб отрицателен ефект върху самооценката на момчетата. Според получените резултати в настоящето изследване, ето състоянията Нормативен Родител, Обгрижващ Родител и Възрастен, житейската позиция, „Аз съм добър, другите – също“, както и образованието на майката, нямат значим ефект върху самооценката на момчетата.

Проведените анализи потвърдиха частично четвъртата хипотеза на изследването. Ето състоянията, житейските позиции и образованието на родителите оказват значимо влияние върху самооценката и при двата пола в юношеска възраст, като са налице някои специфични въздействия в зависимост от пола. По-подробно ще анализираме резултатите от третия етап на

регресионния анализ, представящ цялостното въздействие на изследваните променливи върху самооценката на юношите. Резултатите свидетелстват, че самооценката на момичетата най-силно се определя от ето състоянието Обгрижващ Родител и образованието на бащата. Ето състоянието Обгрижващ Родител се свързва с подкрепящите и протективни характеристики на личността и в нашето изследване то умерено съдейства за понижаване на самооценката на момичетата. Следователно, личностни характеристики като загриженост, търпеливост, отзивчивост, щедрост и услужливост съдействат умерено за понижаване на самооценката на момичетата в юношеска възраст. По-високото образование на бащата също е значим предиктор, съдействащ умерено за повишаване на самооценката при момичетата в юношеска възраст. Тези резултатите са съпоставими с резултати и от други изследвания на самооценката на юноши (напр. Waganı, 2019; Şahin et al., 2013) и могат да бъдат обяснени със специфичната социално-културна роля на бащата в семейството. Нещо повече, образованието на бащата има по-значим ефект при проследяване на съвместното му влияние с ето състоянията, докато при момчетата този ефект липсва. С нарастване на образованието на бащата умерено се повишава самооценката на изследваните момичетата. Анализът на получените резултати също така показва, че слаб позитивен ефект върху самооценката на момичетата има и ето състоянието Адаптирано Дете, свързано с приспособяване към социалните норми и изискванията на другите. Следователно може да се каже, че при момичетата характеристики като предпазливост, послушност, съобразителност, адаптивност и изпълнителност съдействат слабо, но значимо за повишаване на самооценката. По-слаб, но все пак значим положителен ефект върху самооценката на момичетата имат житейските позиции „Аз съм добър, другите също“ и „Аз съм добър, а другите не са“, които се характеризират с проява на асертивно поведение. Следователно може да се предполага, че насърчаването и при-

емането на себе си и другите, запазването на самообладание, проявата на честност в отношенията и стремежът към справедливост съдействат слабо за повишаване на самооценката при изследваните момичета. Установи се също така, че позицията „Аз не съм добър, другите също не са“, свързана с изградената негативна представа за себе си и за другите, влияе отрицателно върху самооценката. Може да се каже, че характеристики като раздразнителност, отчаяност, тревожност и неудовлетвореност съдействат слабо, но значимо за понижаване на самооценката при момичетата в юношеска възраст.

Анализът на получените резултати показва, че самооценката на момчетата се влияе най-силно от житейските позиции „Аз не съм добър, другите също не са“, „Аз съм добър, а другите не са“ и образованието на бащата. Позицията „Аз не съм добър, другите също не са“, която включва негативната представа за себе си и за другите, съдейства умерено за понижаване на самооценката при момчетата. Следователно поведенчески характеристики като послушание, зависимост, съобразителност, неудовлетвореност и равнодушност водят до намаляване на самооценката на момчетата. В същото време позицията „Аз съм добър, а другите не са“, изразяваща отношение на превъзходство над другите и демонстриране на собствената важност има слаб позитивен ефект върху самооценката на момчетата. Може да се каже, че поведенчески характеристики, свързани с доминиране, надценяване на собствените възможности, поучаване и критикуване на другите съдействат слабо за повишаване на самооценката при изследваните момчета. Образованието на бащата има по-слаб ефект върху самооценката на момчетата в сравнение с момичетата и то само при съвместното влияние на ето състоянията и житейските позиции. С нарастване на степента на образование на бащата слабо се повишава самооценката на момчетата в юношеска възраст. Тези резултатите са съпоставими с резултати и от други изследвания на самооценката на юношите

(напр. Wagani, 2019; Şahin et al., 2013) и могат да бъдат обяснени с ролята на бащата в процеса на развитие и стремежа към постигане на академичен успех при момчетата. Слаб позитивен ефект върху самооценката на момчетата има ето състоянието Естествено Дете, което предполага, че характеристики като смелост, енергичност, самоувереност, спонтанност, импулсивност и авантюристичност също съдействат слабо, но значимо за повишаване на самооценката им. Установи се също така, че ето състоянието Адаптирано Дете има слабо негативно влияние върху самооценката на момчетата, следователно характеристики като загриженост, търпеливост и услужливост съдействат за намаляване на тяхната самооценка. Много слабо негативно влияние върху самооценката на момчетата има житейската позиция „Аз не съм добър, а другите са“, която се свързва с чувството за непълноценност и характеризира трудната адаптация към социалната среда. Следователно може да се каже, че характеристики като предпазливост, неувереност и самоподценяване съдействат за намаляване на самооценката при момчетата в юношеска възраст.

Установените полови различия и влиянието на личностните характеристики върху самооценката в юношеска възраст ни показват, че при момчетата по-силен ефект имат ето състоянията Обгрижващ Родител, Адаптирано Дете и житейската позиция „Аз съм добър, другите също са“, докато при момчетата по-голяма роля имат житейските позиции „Аз не съм добър, другите също не са“, „Аз съм добър, а другите не са“ и ето състоянията Естествено дете и Адаптирано Дете. Може да се предположи, че традиционните полого-социални характеристики на жената като например полагането на грижи за другите, себеотдаденост и състрадателност водят до намаляване на самооценката на момчетата, докато спазването на правилата и установените норми, както и съобразяването с изискванията на другите, емпатията и приемането на различията във взаимоотношенията съдействат за нейното повишаване. В същото

време може да се каже, че върху самооценката на момчетата по-значим ефект оказват поведенческите модели на реагиране и придаването на висока или ниска стойност на събитията и свързаните с тях преживявания. Нещо повече, усещането за несправяне, подценяване на себе си и другите, чувството за провал и некомпетентност водят до намаляване на самооценката на момчетата, докато усещането за собствена важност, подценяване на другите, поемането на риск и стремежът към удоволствие съдействат за нейното повишаване.

Получените резултати ни дават основание да обобщим, че ето състоянията оказват по-силен ефект върху самооценката на момчетата, като проявата на търпение, състрадателност, по-голяма загриженост към другите и пренебрегване на собствените потребности водят умерено до понижаване на самооценката им. По-силната предиктивна роля на образованието на бащата при момчетата в сравнение с момчетата вероятно се дължи на спецификата на поведението на бащата в семейната и социалната среда, както и различните подходи и очаквания за успех към момчетата и момчетата в процеса на социализация в тази възраст. Насърчаването от страна на бащата в ролята му на по-строг родител е възможно да понижи чувството за несигурност на момчетата и да съдейства за повишаване на увереността в себе си (Уиникът, 2001). Повишаването на самооценката от разглежданите характеристики като добродушност, послушност, съобразителност, предпазливост и адаптивност към изискванията на другите при момчетата може да се дължи на традиционните полого-ролеви стереотипи и свързаните с тях модели на социализация.

Въз основа на получените резултати може да се обобща, че житейските позиции са фактор, който има по-силно влияние върху самооценката на момчетата и поведенческите модели, свързани със стремеж към автономност, независимост и конкуренция с другите, съдействащи за нейното повишаване (Дилова, 2008; Ryan, 1994). Положителният ефект на по-високо-

то образование на бащата върху самооценката на момчетата е възможно да се дължи на по-силната идентификация на момчетата с родителя от същия пол в процеса на индивидуалното развитие и формиране на идентичността (Bussey & Bandura, 1999). Разбира се, алтернативното обяснение на резултатите може да се обвърже със спецификата на настоящата извадка. Изследваните юноши са от областите Кърджали, Разград и Търговище и част от тях са представители на социално уязвими групи (Борисова-Маринова и колектив, 2018; Стратегия за образователна интеграция на деца и ученици от етническите малцинства 2015-2020). Можем да предположим, че при представителите на тези групи традиционните патриархални взаимоотношения в семейството все още са запазени и влиянието на бащата по отношение на обучението и развитието на децата и юношите е по-силно в сравнение с по-големите и развити области на страната.

ЗАКЛЮЧЕНИЕ

Получените резултати в настоящето изследване очертават някои значими различия в самооценката и личностните характеристики на момичетата и момчетата в юношеска възраст. Резултати представят средно равнище на самооценка и доминирание на житейската позиция „Аз съм добър, другите - също“ при изследваните юноши и от двата пола, по-голяма изразеност на его състоянието Обгрижващ Родител при момичетата и его състоянието Естествено Дете при момчетата. Следователно, уверените в себе си юноши демонстрират и личностни характеристики като общителност, асертивност, автономност, дружелюбност, адаптивност, импулсивност, отдаденост на другите, без значение на пола. Установеното по-силно влияние на его състоянието Обгрижващ Родител и Адаптирано Дете върху самооценката на момичетата свидетелства за значимостта на характеристики като загриженост, отзивчивост, зависимост, съобразителност и адаптивност за постигане на увереност в себе си. В същото време

върху самооценката на момчетата по-силно влияние оказват житейските позиции „Аз не съм добър, другите също не са“ и „Аз съм добър, а другите не са“. Това показва значението на характеристики като критичност, съревнователност, надценяване на собствените възможности, енергичност и импулсивност за позитивното самооценяване на момчетата.

Установените полови различия в самооценката свидетелстват, че момчетата имат по-позитивна оценка за себе си спрямо момичетата. Положителната връзка между образованието на бащата и самооценката на юношите е важен резултат, като самооценката на момичетата се влияе по-силно от образованието на бащата в сравнение с момчетата. По-високите степени на образование на бащата може да се интерпретират като признак за наличие в по-голяма степен на знания и умения за социално взаимодействие, като предпоставка за по-добро осъзнаване на юношеските потребности и оказване на ефективна подкрепа във важни житейски периоди от развитие на момичетата и момчетата. Липсата на влияние на образованието на майката върху самооценката на юношите е възможно да се обясни с естествената ѝ роля на по-приемащ и по-малко критичен родител, в сравнение с бащата. За да се потвърдят тези допускания е необходимо провеждане на допълнителни изследвания в тази посока, както и по посока на задълбочаване на проучванията относно опосредстващата роля на образованието на родителите върху самооценката на юношите. Получените резултати са приложими при изготвяне на програми за обучение на юноши и техните родители, които имат за цел например надграждане и придобиване на нови умения за социално взаимодействие. Резултатите също така могат да бъдат от полза при индивидуална работа с момичета и момчета за насърчаване на личностното развитие, подобряване на взаимоотношенията в семейството и самоувереността, като предпоставки за постигане на по-добро психично благополучие в юношеска възраст.

ЛИТЕРАТУРА

1. **Бекир, С.** (2019). Его състояния и житейски позиции в професионалната реализация на личността. Дисертация за придобиване на образователна и научна степен доктор.
2. **Бекир, С., Таир, Е.** (2018). Въпросници за изследване на его състоянията и житейските позиции. Психологически изследвания, Том 21, Книжка 2:137-150, ISSN 1311-4700 (Print); ISSN 2367-9174 (Online).
3. **Берн, Э.** (1992). Игры, в которые играют люди. Люди, которые играют в игры. Санкт-Петербург, Лениздат.
4. **Божинова, Р., Александрова-Караманова, А.** (2013). Личностни особености и медийно влияние върху образа за собственото тяло. Психологически изследвания, Том 16, Книжка 1:25-35.
5. **Борисова-Маринова, К., Атанасова, М., Белева, И., Желязкова, М., Таир, Е., Цецков, Н., Христова, А., Николава, С., Банов, Х.** (2018). Мерки за преодоляване на демографската криза в Република България. Том IV, Демографско развитие, работна сила и трудови ресурси в България. Издателство на БАН „Проф. Марин Дринов“
6. **Брекар, Ф., Окс, Л.** (2015). Голяма книга за транзакционния анализ. София: ARS.
7. **Ганева, З.** (2010). Сравнителен анализ на самооценката на българи, турци и роми. Психологически изследвания, Том 16, Книжка 2:185-192.
8. **Дилова, М.** (2008). Експериментална психология на себепознанието. София: Издателство на Нов български университет.
9. **Дилова, М., Паназова, Е., Коралов, М.** (2017). Българска стандартизация на скалата за себепознание на Морис Розенберг. *Psychological Thought*, Vol. 10(1), 124–137 doi:10.5964/psyct.v10i1.211.
10. **Калчев, П.** (1996). Субективно благополучие и взаимоотношения с родителите и връстниците през преходната възраст. *Българско списание по психология*, бр. 3, 52–68.
11. **Нешев, П.** (2014). Социалнопсихологическо познание. Варна: Издателство на Варненски свободен университет.
12. **Силгиджиян-Георгиева, Х.** (1998). Аз концепция и психосоциална идентичност. Жизненият преход към зрелостта. София: Университетско издателство „Св. Климент Охридски“.
13. **Стаматов, Р.** (2000). Детска психология. Пловдив: Издателска къща „Хермес“.
14. **Уиникът, Д.** (2001). Детето, семейството, външният свят. София: Издателство „ЛИК“.
15. **Agam, R., Tamir, S. & Golan, M.** (2015). Gender Differences in Respect to Self-Esteem and Body Image as Well as Response to Adolescents' School-Based Prevention Programs. *Journal of Psychology and Clinical Psychiatry* Vol. 2, No. 5. DOI: 10.15406/jpcpsy.2015.02.00092.
16. **Amirazodi, F. & Amirazodi, M.** (2011). Personality traits and Self-esteem. *Procedia - Social and Behavioral Sciences*, No. 29, 713 – 716. doi:10.1016/j.sbspro.2011.11.296
17. **Bachman, J. G., O'Malley, P. M., Freedman-Doan, P., Trzesniewski, K. H. & Donnellan, M. B.** (2011): Adolescent Self-esteem: Differences by Race/Ethnicity, Gender, and Age. *Self and Identity*, Vol. 10, No. 4: 445-473.
18. **Bak-Sosnowska, M., Naworska, B., Owczarek, A., Chudek, J., Skrzypulec-Plinta, V. & Olszanecka-Glinianowicz, M.** (2014). Coping with overweight strategies, self-esteem and body-esteem in the context of transactional analysis. *Psychiatria Polska*. Vol. 48, No. 3: 477-487.
19. **Barker, V.** (2009). Older Adolescents' Motivations for Social Network Site Use: The Influence of Gender, Group Identity, and Collective Self-Esteem. *CyberPsychology & Behavior*, Vol. 12, No. 2:209-213. doi: 10.1089/cpb.2008.0228.
20. **Baumeister, R. F., Campbell, J. D., Krueger, J. I. & Vohs, K. E.** (2003). Does high self-esteem cause better performance, interpersonal success, happiness, or healthier lifestyles? *Psychological Science in the Public Interest*, Vol. 4: 1-44.
21. **Berne, E.** (1957). Ego States in Psychotherapy, *American journal of psychotherapy*, Vol. 11, No. 2, 293-309
22. **Bleidorn, W., Arslan, R. C., Denissen, J. J. A., Rentfrow, P. J., Gebauer, J. E., Potter, J. & Gosling, S. D.** (2016). Age and gender differences in self-esteem – A cross-cultural window. *Journal of Personality and Social Psychology*. Vol 111, No. 3: 396-410.
23. **Bolognini, M., Plancherel, L., Bettschart, W. & Halfon, O.** (1996). Self-esteem and mental health in early adolescence: development and gender differences. *Journal of Adolescence*, Vol. 19: 233–245.
24. **Bussey, K., Bandura, A.** (1999). Social Cognitive Theory of Gender Development and Differentiation. *Psychological Review*, Vol. 106, No. 4: 676-713.
25. **Cheng, H. & Furnham, A.** (2003). Personality, self-esteem, and demographic predictions of happiness and depression. *Personality and Individual Differences*, No. 34, 921-942.

26. **Ciucur, D.** (2013). The Ego States and the “Big Five” Personality Factors, Published by Elsevier B.V. Selection and/or peer-review under responsibility of PSIWORLD2012, Procedia - Social and Behavioral Sciences 78 (2013):581-585.
27. **Deluoach, R. R., Bracken, B. A., Bracken, M. J. & Schicke, M. C.** (1992). Self concept: Multidimensional construct exploration. *Psychology in the Schools*, Vol. 29: 213-223.
28. **Dusay, J. M.** (1972). Egograms and the “Constancy Hypothesis”. *Transactional Analysis Journal*, Vol. 2, No.3: 37-41.
29. **Clay, D., Vignoles, V. L. & Dittmar, H.** (2005). Body Image and Self-Esteem Among Adolescent Girls: Testing the Influence of Sociocultural Factors. *Journal of research on adolescence*, Vol. 15, No. 4: 451-477.
30. **Greenberg, J.** (2008). Understanding the Vital Human Quest for Self-Esteem. *Perspectives on Psychological Science*, Vol. 3: 48-55. DOI: 10.1111/j.1745-6916.2008.00061.x.
31. **Greene, A. L. & Wheatley, S. M.** (1992). „I’ve got a lot to do and I don’t think I’ll have the time“: Gender differences in late adolescents’ narratives of the future. *Journal of Youth and Adolescence*, Vol., 21: 667-686.
32. **Harter, S.** (2015). Self-Development in Childhood and Adolescence. *International Encyclopedia of the Social & Behavioral Sciences*, 2nd edition, Vol. 21, 492-497. doi.org/10.1016/B978-0-08-097086-8.23019-5.
33. **Harter, S.** (1998). The development of self-representations. In W. Damon & N. Eisenberg (Eds.), *Handbook of child psychology* (pp. 553-617). New York: Wiley.
34. **Hay, J.** (1996). *Transactional analysis for trainers*. Hertford: Sherwood Publishing.
35. **Jodl, K. M., Michael, A., Malanchuk, O., Eccles, J. E., Sameroff, A.** (2001). Parents’ Roles in Shaping Early Adolescents’ Occupational Aspirations. *Child Development*, Vol. 72, No. 4: 1247-1265.
36. **Kaygusuz, C. & Ozpolat A. R.** (2015). An analysis of university students’ levels of self-control according to their ego states. *Eurasian Journal of Educational Research*, 64, 197-212.
37. **Khanlou, N.** (2004). Influences on Adolescent Self-Esteem in Multicultural Canadian Secondary Schools. *Public Health Nursing*, Vol. 21, No. 5: 404-411.
38. **Kling, K. S., Hyde, J. S., Showers, C. J. & Buswell, B. N.** (1999). Gender Differences in Self-Esteem: A Meta-Analysis. *Psychological Bulletin*, Vol. 125, No. 4: 470-500.
39. **Lee, B., Porfeli, E. J.** (2015), Youths’ socialization to work and school within the family. *Int J Educ Vocat Guidance*, DOI 10.1007/s10775-015-9302-x.
40. **Levin, P.** (2015). Ego States and Emotional Development in Adolescence. *Transactional Analysis Journal*, Vol. 45, No. 3:228-237.
41. **Loffredo, D. A., Harrington, R., Munoz, M. K. & Knowles, L. R.** (2004). The Ego State Questionnaire-Revised. *Transactional Analysis Journal*, 34 (1), 90-95.
42. **Masten, A., Coatsworth, J, Neemann, J, Gest, S, Tellegen, A. & Garmezy, N.** (1995). The structure and coherence of competence from childhood through adolescence. *Child Development*, Vol. 66:1635-1659.
43. **McGee, R. & Williams, S.** (2000). Does low self-esteem predict health compromising behaviours among adolescents? *Journal of Adolescence* 2000, Vol. 23: 569-582, doi:10.1006/jado.2000.0344.
44. **Mlacic, B. & Milas, G.** (2007). Adolescent personality and self-esteem– an analysis of self-reports and parental-ratings. *Društvena istraživanja*. Zagreb, No. 1-2(87-88), 213-236.
45. **Orth, U., Robins, R. W. & Roberts, B.W.** (2008). Low Self-Esteem Prospectively Predicts Depression in Adolescence and Young Adulthood. *Journal of Personality and Social Psychology*, Vol. 95, No. 3, 695-708.
46. **Perry, D. G. & Pauletti, R. E.** (2011). Gender and Adolescent Development. *Journal of research on adolescence*, Vol. 21, No. 1: 61-74.
47. **Quatman, T. & Watson, C. M.** (2001) Gender Differences in Adolescent Self-Esteem: An Exploration of Domains, *The Journal of Genetic Psychology: Research and Theory on Human Development*, Vol. 162, No.1: 93-117, DOI:10.1080/00221320109597883.
48. **Raymore, L. A., Godbey, G. C. & Crawford, D. W.** (1994). Self-esteem, gender, and socioeconomic status: Their relation to perceptions of constraint on leisure among adolescents. *Journal of Leisure Research*, Vol. 26, No. 2: 99-118.
49. **Rosenberg, M., Schooler, C., Schoenbach, C. & Rosenberg, F.** (1995). Global Self-Esteem and Specific Self-Esteem: Different Concepts, Different Outcomes. *American Sociological Review*, Vol. 60, No. 1, pp. 141-156.
50. **Ryan, R. M., Stiller, J. D. & Lynch, J. H.** (1994). Representations of Relationships to Teachers, Parents, and Friends as Predictors of Academic Motivation and Self-Esteem. *The Journal of Early Adolescence*, Vol. 14: 226-249.

51. **Şahin, E., Barut, Y. & Ersanli, E.** (2013). Parental Education Level Positively Affects Self-Esteem of Turkish Adolescents. *Journal of Education and Practice.*, Vol.4, No.20, 87-97.
52. **Schmidt, J. A. & Padilla, B.** (2003). Self-Esteem and Family Challenge: An Investigation of Their Effects on Achievement. *Journal Current Directions in Psychological.*
53. **Soto, C. J.** (2016). The Little Six Personality Dimensions From Early Childhood to Early Adulthood: Mean-Level Age and Gender Differences in Parents' Reports. *Journal of Personality* Vol. 84, No.4: 409-422, DOI: 10.1111/jopy.12168.
54. **Soto, C. J. & Tackett, J. L.** (2015). Personality Traits in Childhood and Adolescence: Structure, Development, and Outcomes. *Current Directions in Psychological Science*, Vol. 24, No. 5: 358-362.
55. **Steiner, C.** (2003). A Compilation of Core Concepts. *Transactional Analysis Journal*, Vol. 33, No. 2: 182-191.
56. **Trzesniewski, K. H., Donnellan, M. B. & Robins, R. W.** (2003). Stability of self-esteem across the life span. *Journal of Personality and Social Psychology*, 84(1), 205-220. doi:10.1037/0022-3514.84.1.205.
57. **Trzesniewski, K. H., Donnellan, M. B., Moffitt, T. E., Robins, R. W., Poulton, R. & Caspi, A.** (2006). Low self-esteem during adolescence predicts poor health, criminal behavior, and limited economic prospects during adulthood. *Developmental Psychology*, No. 42, 381-390.
58. **Troncone, A., Drammis, M. L. & Labella, A.** (2014). Personality Traits, Self-Esteem and Academic Achievement in Secondary School Students in Campania, Italy. *Universal Journal of Educational Research* 2(7): 512-520, <http://www.hrpub.org> DOI: 10.13189/ujer.2014.020703.
59. **Tudor, K.** (2016). "We Are": The Fundamental Life Position. *Transactional Analysis Journal*, Vol. 46, No. 2:164-176.
60. **Twenge, J. M. & Campbell, W. K.** (2001). Age and birth cohort differences in self-esteem: A cross-temporal meta-analysis. *Personality and Social Psychology Review*, Vol. 5, No. 4: 321-344. doi.org/10.1207/S15327957PSPR0504_3
61. **Wagani, R.** (2019). Role of Father versus Mother in self-esteem of Adolescence. *Journal of Psychosocial Research*, Vol. 13, No. 2: 173-182.

REFERENCES

1. **Bekir, S.** (2019). Ego sastoyaniya i zHITEYSKI pozitsii v profesionalnata realizatsiya na lichnostta. [Ego states and life position in professional self-realization]. Disertatsiya za pridobivane na obrazovatelna i nauchna stepen doctor [PhD Thesis] (in Bulgarian).
2. **Bekir, S., Tair, E.** (2018). Vaprosnici za izsledvane na ego sastoyaniyata i zHITEYSKITE pozicii. [The assessment of Ego states and life positions via questioners]. *Psychological Research*, Volume 21, Number 2, 137-150, ISSN 1311-4700 (Print); ISSN 2367-9174 (Online) (in Bulgarian).
3. **Bern, E.** (1992). Igray, v kotorye igrayut lyudi. Lyudi, kotorye igrayut v igry. [Games People Play. People who play games]. Sankt Petersburg, Lenizdat. (in Russian).
4. **Bozhinova R., Aleksandrova-Karamanova, A.** (2013). Lichnostni osobenosti i mediynovliyanie varhu obraza za sobstvenoto tyalo. [Personality characteristics and media influence on body image]. *Psychological Research*, Vol. 16, No. 1: 25-35. (in Bulgarian).
5. **Borisova-Marinova, K., Atanassova, M., Belva, I., Jeliakzova, M., Tair, E., Tsekov, N., Hristova, A., Nikolova, S., Banov, H.** (2018). Merki za preodolyavane na demografskata kriza v Republika Bulgaria. Tom IV, Demografsko razvitiye, rabotna sila i trudovi resursi v Bulgaria. [Demographic Development, Labour Force and Labour Resources in Bulgaria. Measures for overcoming the demographic crisis in the Republic of Bulgaria]. Izdarestvo na BAN „prof. Marin Drinov“ (in Bulgarian).
6. **BreCARD, F., Hawkes, L.** (2015). Golyama kniga za transaktsionniya analiz [The Big Book of Transactional Analysis]. Sofia: ARS (in Bulgarian).
7. **Ganeva, Z.** (2010). Sravnitelnyy analiz na samootsenkata na balgari, turtsi i romi. [Comparative analysis of self-esteem of bulgarians, turks and roma]. *Psychological Research*, Vol. 13, No. 2: 185-192. (in Bulgarian).
8. **Dilova, M.** (2008). Eksperimentalna psichologiya na sebezpoznanieto. [Experimental psychology of self-knowledge]. Sofia: Nov balgarski universitet (in Bulgarian).
9. **Dilova, M., Papazova, E., Koralov, M.** (2017). Balgarska standartizatsiya na skalata za sebeotsenka na Moris Rosenberg. [Bulgarian Standardization of Morris Rosenberg's Self-Esteem Scale] *Psychological Thought*, Vol. 10(1), 124-137 doi:10.5964/psycet.v10i1.211 (in Bulgarian).

10. **Kalchev, P.** (1996) Subektivno blagopoluchie I vzaimootnoshenia s roditelite I vrasnitsite prez prehodnata vazrast.[Subjective well-being and relationships with parents and peers during adolescence]. *Bulgarian Journal of Psychology*, Vol. 3, 52-68. (in Bulgarian).
11. **Neshev, P.** (2014). Sotsialnopsihologicheskoto poznanie. [Socio-psychological knowledge]. Varna: Izdatelstvo na Varnenski svobodni universitet. (in Bulgarian).
12. **Silgidzhian-Georgieva, H.** (1998). Az kontseptsia I psihosotsialna identichnost. Zhizneniyat prehod kam zrelostta. [Self-conception and psychsocial identity. Life's transition to adulthood.]. Sofia: UI „Sv. Kliment Ohridski” (in Bulgarian).
13. **Stamatov, R.** (2000). Detska psihologiya. [Child psychology] Plovdiv: „Hermes“ (in Bulgarian).
14. **Winnicott, D.** (2001). Deteto, semeystvoto, vashniyat svyat. [The child, the family and the outside world]. Sofia: Izdatelstvo „LIK“. (in Bulgarian).
15. **Agam, R., Tamir, S. & Golan, M.** (2015). Gender Differences in Respect to Self-Esteem and Body Image as Well as Response to Adolescents' School-Based Prevention Programs. *Journal of Psychology and Clinical Psychiatry* Vol. 2, No. 5. DOI: 10.15406/jpcpy.2015.02.00092.
16. **Amirazodi, F. & Amirazodi, M.** (2011). Personality traits and Self-esteem. *Procedia - Social and Behavioral Sciences*, No. 29, 713-716. doi:10.1016/j.sbspro.2011.11.296
17. **Bachman, J. G., O'Malley, P. M., Freedman-Doan, P., Trzesniewski, K. H. & Donnellan, M. B.** (2011): Adolescent Self-esteem: Differences by Race/Ethnicity, Gender, and Age. *Self and Identity*, Vol. 10, No. 4: 445-473.
18. **Bak-Sosnowska, M., Naworska, B., Owczarek, A., Chudek, J., Skrzypulec-Plinta, V. & Olszanecka-Glinianowicz, M.** (2014). Coping with overweight strategies, self-esteem and body-esteem in the context of transactional analysis. *Psychiatria Polska*. Vol. 48, No. 3: 477-487.
19. **Barker, V.** (2009) .Older Adolescents' Motivations for Social Network Site Use: The Influence of Gender, Group Identity, and Collective Self-Esteem. *CyberPsychology & Behavior*, Vol. 12, No. 2:209-213. doi: 10.1089/cpb.2008.0228.
20. **Baumeister, R. F., Campbell, J. D., Krueger, J. I. & Vohs, K. E.** (2003). Does high self-esteem cause better performance, interpersonal success, happiness, or healthier lifestyles? *Psychological Science in the Public Interest*, Vol. 4: 1-44.
21. **Berne, E.** (1957). Ego States in Psychotherapy, *American journal of psychotherapy*, Vol. 11, No. 2, 293-309.
22. **Bleidorn, W., Arslan, R. C., Denissen, J. J. A., Rentfrow, P. J., Gebauer, J. E., Potter, J. & Gosling, S. D.** (2016). Age and gender differences in self-esteem – A cross-cultural window. *Journal of Personality and Social Psychology*. Vol 111, No. 3: 396-410.
23. **Bolognini, M., Plancherel, L., Bettchart, W. & Halfon, O.** (1996). Self-esteem and mental health in early adolescence: development and gender differences. *Journal of Adolescence*, Vol. 19: 233-245.
24. **Bussey, K., Bandura, A.** (1999). Social Cognitive Theory of Gender Development and Differentiation. *Psychological Review*, Vol. 106, No. 4: 676-713.
25. **Cheng, H. & Furnham, A.** (2003). Personality, self-esteem, and demographic predictions of happiness and depression. *Personality and Individual Differences*, No. 34, 921-942.
26. **Ciucur, D.** (2013). The Ego States and the “Big Five” Personality Factors, Published by Elsevier B.V. Selection and/or peer-review under responsibility of PSI WORLD2012, *Procedia - Social and Behavioral Sciences* 78 (2013): 581-585.
27. **Deluoach, R. R., Bracken, B. A., Bracken, M. J. & Schicke, M. C.** (1992). Self concept: Multidimensional construct exploration. *Psychology in the Schools*. Vol. 29: 213-223.
28. **Dusay, J. M.** (1972). Egoagrams and the “Constancy Hypothesis”. *Transactional Analysis Journal*, Vol. 2, No. 3: 37-41.
29. **Clay, D., Vignoles, V. L. & Dittmar, H.** (2005). Body Image and Self-Esteem Among Adolescent Girls: Testing the Influence of Sociocultural Factors. *Journal of research on adolescence*, Vol. 15, No. 4: 451-477.
30. **Greenberg, J.** (2008). Understanding the Vital Human Quest for Self-Esteem. *Perspectives on Psychological Science*. Vol. 3: 48-55. DOI: 10.1111/j.1745-6916.2008.00061.x.
31. **Greene, A. L. & Wheatley, S. M.** (1992). „I've got a lot to do and I don't think I'll have the time“: Gender differences in late adolescents' narratives of the future. *Journal of Youth and Adolescence*, Vol., 21: 667-686.
32. **Harter, S.** (2015). Self-Development in Childhood and Adolescence. *International Encyclopedia of the Social & Behavioral Sciences*, 2nd edition, Vol. 21, 492-497. doi.org/10.1016/B978-0-08-097086-8.23019-5.
33. **Harter, S.** (1998). The development of self-representations. In W. Damon & N. Eisenberg

- (Eds.), *Handbook of child psychology* (pp. 553–617). New York: Wiley.
34. **Hay, J.** (1996). *Transactional analysis for trainers*. Hertford: Sherwood Publishing.
 35. **Jodl, K. M., Michael, A., Malanchuk, O., Eccles, J. E., Sameroff, A.** (2001), Parents' Roles in Shaping Early Adolescents' Occupational Aspirations. *Child Development*, Vol. 72, No. 4: 1247-1265.
 36. **Kaygusuz, C. & Ozpolat A. R.** (2015). An analysis of university students' levels of self-control according to their ego states. *Eurasian Journal of Educational Research*, 64, 197-212.
 37. **Khanlou, N.** (2004). Influences on Adolescent Self-Esteem in Multicultural Canadian Secondary Schools. *Public Health Nursing*, Vol. 21, No. 5: 404-411.
 38. **Kling, K. S., Hyde, J. S., Showers, C. J. & Buswell, B. N.** (1999). Gender Differences in Self-Esteem: A Meta-Analysis. *Psychological Bulletin*, Vol. 125, No. 4: 470-500.
 39. **Lee, B., Porfeli, E. J.** (2015), Youths' socialization to work and school within the family. *Int J Educ Vocat Guidance*, DOI 10.1007/s10775-015-9302-x.
 40. **Levin, P.** (2015). Ego States and Emotional Development in Adolescence. *Transactional Analysis Journal*, Vol. 45, No. 3: 228-237.
 41. **Loffredo, D. A., Harrington, R., Munoz, M. K. & Knowles, L. R.** (2004). The Ego State Questionnaire-Revised. *Transactional Analysis Journal*, 34 (1), 90-95.
 42. **Masten, A., Coatsworth, J., Neemann, J., Gest, S., Tellegen, A. & Garmezy, N.** (1995). The structure and coherence of competence from childhood through adolescence. *Child Development*, Vol. 66:1635–1659.
 43. **McGee, R. & Williams, S.** (2000). Does low self-esteem predict health compromising behaviours among adolescents? *Journal of Adolescence* 2000, Vol. 23: 569-582, doi:10.1006/jado.2000.0344.
 44. **Mlacic, B. & Milas, G.** (2007). Adolescent personality and self-esteem – an analysis of self-reports and parental-ratings. *Drujstvena istraživanja*. Zagreb, No. 1-2(87-88), 213-236.
 45. **Orth, U., Robins, R. W. & Roberts, B. W.** (2008). Low Self-Esteem Prospectively Predicts Depression in Adolescence and Young Adulthood. *Journal of Personality and Social Psychology*, Vol. 95, No. 3, 695-708.
 46. **Perry, D. G. & Pauletti, R. E.** (2011). Gender and Adolescent Development. *Journal of research on adolescence*, Vol. 21, No. 1: 61-74.
 47. **Quatman, T. & Watson, C.M.** (2001) Gender Differences in Adolescent Self-Esteem: An Exploration of Domains, *The Journal of Genetic Psychology: Research and Theory on Human Development*, Vol. 162, No.1: 93-117, DOI:10.1080/00221320109597883.
 48. **Raymore, L. A., Godbey, G. C. & Crawford, D. W.** (1994). Self-esteem, gender, and socioeconomic status: Their relation to perceptions of constraint on leisure among adolescents. *Journal of Leisure Research*, Vol. 26, No. 2: 99-118.
 49. **Rosenberg, M., Schooler, C., Schoenbach, C. & Rosenberg, F.** (1995). Global Self-Esteem and Specific Self-Esteem: Different Concepts, Different Outcomes. *American Sociological Review*, Vol. 60, No. 1, pp. 141-156.
 50. **Ryan, R. M., Stiller, J. D. & Lynch, J. H.** (1994). Representations of Relationships to Teachers, Parents, and Friends as Predictors of Academic Motivation and Self-Esteem. *The Journal of Early Adolescence*, Vol. 14: 226-249.
 51. **Şahin, E., Barut, Y. & Ersanli, E.** (2013). Parental Education Level Positively Affects Self-Esteem of Turkish Adolescents. *Journal of Education and Practice*., Vol.4, No.20, 87-97.
 52. **Schmidt, J. A. & Padilla, B.** (2003). Self-Esteem and Family Challenge: An Investigation of Their Effects on Achievement. *Journal Current Directions in Psychological*.
 53. **Soto, C. J.** (2016). The Little Six Personality Dimensions From Early Childhood to Early Adulthood: Mean-Level Age and Gender Differences in Parents' Reports. *Journal of Personality* Vol. 84, No.4: 409-422, DOI: 10.1111/jopy.12168.
 54. **Soto, C. J. & Tackett, J. L.** (2015). Personality Traits in Childhood and Adolescence: Structure, Development, and Outcomes. *Current Directions in Psychological Science*, Vol. 24, No. 5: 358-362.
 55. **Steiner, C.** (2003). A Compilation of Core Concepts. *Transactional Analysis Journal*, Vol. 33. No. 2: 182- 191.
 56. **Trzesniewski, K. H., Donnellan, M. B. & Robins, R. W.** (2003). Stability of self-esteem across the life span. *Journal of Personality and Social Psychology*, 84(1), 205-220. doi:10.1037/0022-3514.84.1.205.
 57. **Trzesniewski, K. H., Donnellan, M. B., Moffitt, T. E., Robins, R. W., Poulton, R. & Caspi, A.** (2006). Low self-esteem during adolescence predicts poor health, criminal behavior, and limited economic prospects during adulthood. *Developmental Psychology*, No. 42, 381-390.
 58. **Troncione, A., Drammis, M. L. & Labella, A.** (2014). Personality Traits, Self-Esteem

- and Academic Achievement in Secondary School Students in Campania, Italy. *Universal Journal of Educational Research* 2(7): 512-520, <http://www.hrpub.org> DOI: 10.13189/ujer.2014.020703.
59. **Tudor, K.** (2016). "We Are": The Fundamental Life Position. *Transactional Analysis Journal*, Vol. 46, No. 2:164 – 176.
60. **Twenge, J. M., & Campbell, W. K.** (2001). Age and birth cohort differences in self-esteem: A cross-temporal meta-analysis. *Personality and Social Psychology Review*, Vol. 5, No. 4: 321–344. doi.org/10.1207/S15327957PSPR0504_3
61. **Wagani, R.** (2019). Role of Father versus Mother in self-esteem of Adolescence. *Journal of Psychosocial Research*, Vol. 13, No. 2: 173-182.

Sezgin Bekir, PhD,

Assoc. Prof. Ergyul Tair, PhD

Institute of Population and Human Studies,

Bulgarian Academy of Sciences

BULGARIA, Sofia 1113, Acad. Georgi Bonchev St., Bl. 6

sezgin1974@abv.bg, ergyul_tair@yahoo.com